

(1).-ARRI ARO ZARRA (PALEOLITIKUA)

Oarra:

Gaur asten dogun idaz-lanen ekinaldi au, Edertiaren edestiari buruz dan ekinaldia, berau idazten dauanak beti izan dauan zaletasun aundia da.

Nire liburutegian, 3500 liburuen artean, 50 liburu dotore daukadaz gai oneri buruz "HIARES" algitalxeak argitaratuak, zuzendaria C.Porras, E.Ballesteros eta Fco.Jimenez dirala, eta ikasgai bakoitzean argi-irudi edo diapositibak ugari dirala.

Beste alde batetik, zar-saridun bihurtu nintzanetik aurrera, ez da nitzat gauza erreza egunaren ordu luzeak betetzea, jakin be ez dakit beste ezer egiten, idazten izan ezik, eta lan au egokia izango jat orduak betetzeko.

Gaiñera, irakurleentzat gai egokiak izango dira, bakoitzaren kultura edo jakintza ugartzeko onak, baita euskerearen itzak erabilteko naiz edestiaren tokiak jakiteko naiz irudiak gozatzeko be.

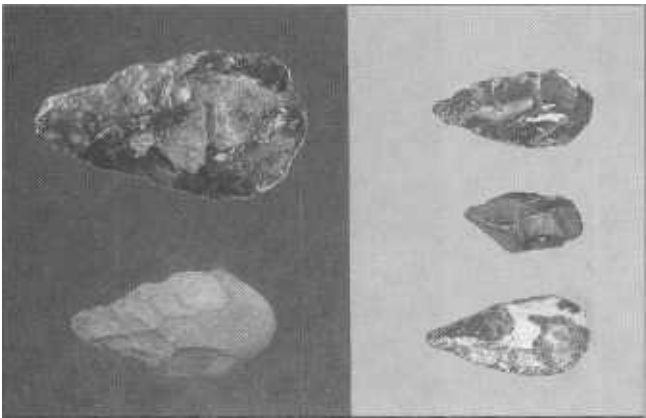
Tankera bakoitxari buruz idaz-lan bat egingo dot, gero illero ZER'en argitaratzeko. Ama-sei zenbakitarako izango da ba, zeregiña.

Ni pozik ibilliko naz gai oneik argitaratzen, ibilli beitez pozik irakurleak irakurten.

Edesti-aurrea esaten dautsagu, gizonak idazten ikasi eban aldiaren aurrekoari. Diñoenez milloi pare bat urtekoa da.

Baiña idazten ikasi baiño askoz lenago gizonak bere buruaren lekuko diran gauzak izten ikasi eban: Ondakina, giza-azurrak, lan-tresnak eta marrazkiak batez be. Aztarren onei jarraitzen dautsegu gaurko idaz-lan onetan eta urrengo batzutan.

Arri-aro zarra deritxagu gizonak bere eskulanak agertzen dauzan lenengo sasoiari eta erreztasunerako, iru aldi artuko doguz: Beko arri-aro zanean Atxelense, erdiko erri-aroan musteriense, eta goiko arri-aro zarrean, auriñazense, solutrense eta magdalenienese.

Beko arri-zar-ama
Lanahes gitxi landuak.

1.1. Beko arri-aro zarra.

Auxe zan aldirik zarrena ta luzeena, gizona lurgaiñean agertu zanetik eta orain 100.000 urtera arte. Guztiz Milloi pare bat urte inguru.

Sei giza-mota agertzen dira epe luze onetan: Pitekan-tropo: gaurko tximiñoen antzekoa da baiña buruko garaun-lekua askoz aundiagoa. Java ugartean aurkitu eban 1891n. urtean Dubois zar-izti-zaleak.

Sinantropo: Pekin'en aurkitu eban 1921n. urtean Anderson'ek. Aundia ta sendoa da eta okotza dau aurretua. Aurrekoak baiño buruko garaun zabalagoak geien-tan baiña gitxiago erabilliak.

Driopiteko: 1856n. urtean Frantze'n aurkitu eben. Europa'ko giza-mota da, baiña oso antxiñakoa.

Australopiteko: 1924n. urtean Afrika'n aurkitua. Buruko garaunak askoz txikiagoak daukaz, gaurko tximiñoen tamañukoak, eta agiñak gizonaren antzekoak. Bere ondoan sua be aurkitu da eta beste trebe-ezaugarri batzuk be bai.

Zundjantropo: 1931n. urtean Afrika'n aurkitua. Australopitekoaren antzekoa da baiña zarragoa.

Megantropo: Afrika'koa au be, 1935n. urtean aurkitua, pitekanthropo ta australopiteko'ren antzekoa.

Emen irakurleak, nai izan ezkeru, aztertu beiz neuk ZER'en argitaratutako lanak Atapuerka'n egindako aurkitzeai buruz.

Gizaki guzti oneik sua ba-euken, lanabesak egiten eban, basoan eiztariak eta batzailleak ziran, alkartuta ta nasteen bizi ziran, guztiak ziran bardiñak, baiña ez dago ziurtasun aundirik au esateko. Erreka-ondoetan bizi ziran eta aldi batzutan aitz-zuloetan.

Euren lanabesak gitxi landuak ziran. Ikusi 5n. irudian. Ez dakigu ziur erlejiñorik edo majiarik euken.

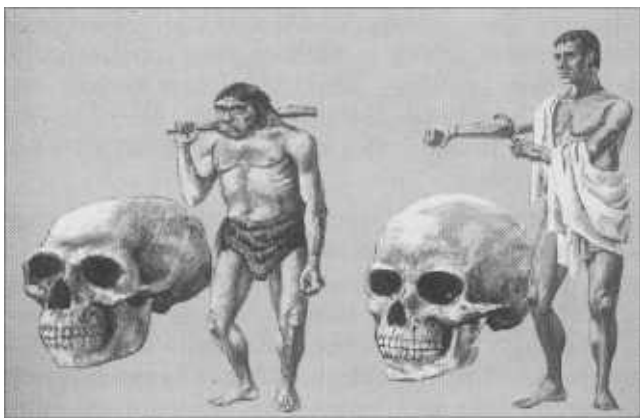
1.2. Erdiko arri-zar-aroa

Aro au Kristo'ren aurretik (K.A.) 35.000n. urte ingurukoa da.

Emen agertzen diran gizakiak ez dira aurrean esanda-koak, mota beratakoak. Onei "presapiens" edo jakituri-aurrekoak deritxe. Onein artean Neandertala txikia ta lodittoa, azurtsua, buruko garaunak aundiak, bekokia atzerantza, okotza aurrera.

Neandertala be eiztaria ta arrantzalea da, igaleak batzen dauz oian baltzean eta aurrekoen antzera bizi da.

Lanabes asko itzi dauskuz: arriak obeto landuta eta eskuko aizkorea be arrizkoa.

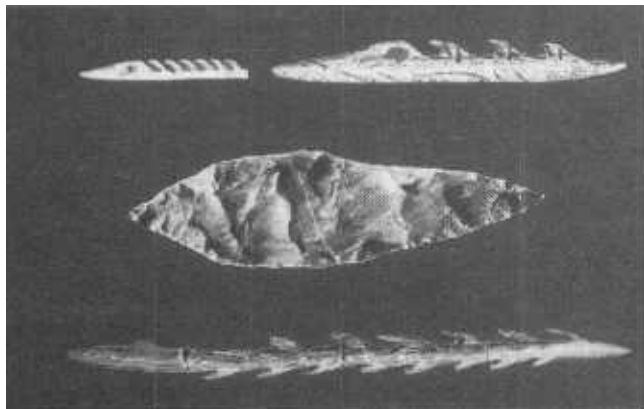
Neandertal lodittoa ta Cro-magnon onek irabazi eban eta bestea betiko galdu.

1.3. Goiko arri zar-aroa.

K.A.'tik 30.000n. urte inguruan agertu zan gizaki jakituna: Eiztaria da, baiña zurragoa, Asia'tik etorria dala diño batzuk eta gaurko gizonen antza dauko. Lartet billatzailleak aurkitu ebazan Ienengoak Cro-magnon'en eta ortik dauko izena: Goiorea 180 zm., buruko garaunak gaurkoen antzekoak. Baiña Cro-magnon guztiak ez dira bardiñak. Grimaldi deritxona be "jakituna" da baiña garaun txikiagoak, gorputz txikiagoa eta makalagoa dauka, besoak luzeagoak. Gaurko baltzen antza dauka.

Oneik be eiztariak eta batzailleak dira baiña lanabesak askoz obeto landuak daukez. Otz aundia egiten eban aro aretan eta aitz-zuloetan bizi ziran. Indartsuak zirala-ko, beste giza-mota guztiai azkena emon eutsen.

Orain ez dira guztiak bardiñak: zertarako balio daben atarako ziran; batzuk aztiak, beste batzuk margolariak, beste batzuk eiztariak edo burrukalariak. Toki baten batzen dira umeak eta emakumeak, elduak sartzen dira arriskueta eta zarrak bakean bizi dira. Gazteen artean sortzen da geroko agintarien eredu izango da buruzagia. Leñu oneri klan esaten jako eta endogamian bizi dira, euren artean ugaritzen dirala.

Goiko arri-zar aman lanabesak oheto landuak Jira.

Lanabesak: Arrizkoak oso obeto egiten dabez orretarako losak artuta. Baiña oneik egiten daben asmakizunik aundiena azurrezko lanabesak egitea da.

Cro-magnon gizaki-mota onek ederti-lanean agertzen dau berezitasuna, margotzaille lez punterengoak dira. Ederti utsa be ez da, majia edo aztikeriagaz doa.

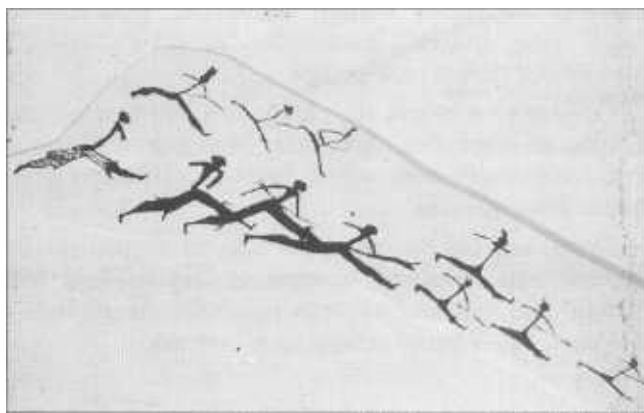
Erdiko arri-aroa (mesolitiko).

K.A. 10.000n. urte inguruan giroa aldatu eta Europa osoan otza kendu zan. Orduan gizaki batzuk iparraldera joan ziran. Otzaren billa, piztiakaz batera. An gaurko eskimalen antzera biziten jarraitu eben. Beste batzuk emen gelditu ziran eta bizi-era barri bat asi. Oneik dira mesolitiko edo erdiko arriarokoak eta lau milla bat urte diraue gaurko mediterranean-itxaso inguruan.

Margotzailleak dira, baiña beste tankera batekoak, eskematikoak deritxenak. Irudiak ez dabez artzen diran-lakoak, aldatu baiño eta gizona agertzen da askoz geiago.

Eta emen izten dogu edesti-aurre au, urrengoan "arri-barri" edo neolitikoa arteko. Gu, euskaldunok Cro-magnon'en ondorengoak garala diño gure Barandiaran'ek.

Olazar'tar Martin'ek.

Lur-arte edo ntedite rrmteo aldeko margolari eskematikoak